

УДК 2-725:378.096(477.43/44)КПДУ(045)

В.Р.Адамський

Заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація

В статті розглядається проблема заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету – від публічного озвучення ідеї до підписання гетьманом П.П.Скоропадським відповідного закону. Автором аналізуються доробки відомих українських науковців, предметне поле яких є дотичним до розгляду піднятої проблеми. Показана роль громадських організацій та відомих у краї представників інтелігенції у просуванні ініціативи щодо відкриття теологічного відділення у вищому навчальному закладі на Поділлі. Окремо зосереджено увагу на вирішенні низки спірних питань, які виникали у представників Міністерства народної освіти та Міністерства ісповідань Української держави у ході реалізації проекту, зроблено спробу комплексно з'ясувати підходи обох відомств до їх вирішення. У цьому ж контексті аналізується діяльність адміністрації та професорсько-викладацького складу Київської духовної академії з розв'язання питань, які мали допомогти якісній організації навчально-виховного процесу, зокрема складання базового варіанту навчального плану. Визначено історичну значимість заснування богословського факультету в структурі Кам'янець-Подільського державного українського університету для становлення національної вищої теологічної освіти в Україні.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, богословський факультет, Міністерство ісповідань, Міністерство народної освіти, Рада Київської духовної академії, М.П.Василенко, В.В.Зінківський, І.І.Огієнко.

Проблема заснування богословського факультету в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, так само як і дослідження його багатоглибкої діяльності на ниві освіти і науки, церковного відродження України в останні роки розробляється науковцями достатньо активно. Цьому факту є цілком певне пояснення. Річ у тім, що функціонування даного підрозділу у вищій школі на Поділлі являє собою єдиний приклад підготовки практичних богословів у державних університетах доби Української революції 1917–1920 рр., що надає неоціненний матеріал для відповідного аналізу з метою використання вироблених національною практикою позитивних напрацювань і для сьогоденного культурно-освітнього будівництва.

Із усього розмаїття праць виокремимо доробки, автори яких щонайближче підійшли до розкриття різних аспектів предметного поля запропонованої теми. Зокрема, відомий знавець церковної проблематики доби гетьманату Павла Скоропадського В.І.Ульяновський, розглядаючи у фундаментальному посібнику

широкий комплекс різнопланових питань державно-церковного життя, окрему увагу приділив ідеї відкриття богословських факультетів у світських вищих навчальних закладах [1]. Інший, не менш знайомий у науковому середовищі дослідник національної університетської освіти періоду Української революції 1917–1920 рр. О.М.Завальнюк, на двох фахових конференціях виніс для обговорення ґрунтовні матеріали, в яких заналізовано підготовку богословів у Кам'янецькому університеті [2] та простудійовано участь професорсько-викладацької корпорації підрозділу у розгортанні церковного відродження на Поділлі в добу Директорії УНР [3]. Характерним для обох науковців є також особливе ставлення до розроблення царини біографістики, завдяки чому вітчизняна історіографія збагатилася змістовними сюжетами про життєвий шлях та культурно-громадську діяльність непересічних представників національної еліти, котрі творили на богословському факультеті в адміністративному центрі Поділля [4; 5]. У контексті сформульованої теми необхідно відмітити й праці А.Л.Зінченка [6], В.П.Ляхощького [7], М.С.Тимошика [8], І.І.Тюрменко [9], Е.О.Зваричук [10], М.І.Баюка [11], В.Р.Адамського [12], в яких розкриваються окремі аспекти навчальної, наукової, суспільної й духовної діяльності важливої структурної ланки навчального закладу.

Метою представленого дослідження є аналіз доволі непростого процесу, пов'язаного з виникненням самої ідеї заснування нового для вітчизняної освітньої практики підрозділу в Кам'янець-Подільському державному українському університеті та її практичної матеріалізації до етапу підписання гетьманом П.П.Скоропадським відповідного законодавчого акту, що відбулося 20 листопада 1918 р.

Як окрема проблема можлива підготовка богословів у Кам'янець-Подільській вищій школі постала відразу після переведення ідеї з реалізації університетського проекту в практичну площину. Принаймні, уже у перший приїзд до міста в квітні 1918 р. уповноваженої радою лекторів Київського народного університету (І.М.Ганицький, І.І.Огієнко, К.Д.Титаренко) та Міністерством народної освіти (В.В.Дуб'янський) спеціальної делегації, відбулася ділова нарада з університетською комісією міської думи, на якій предметом дискусії, зокрема, виступала й майбутня структура навчального закладу. Факультети планувалося відкривати почергово у два етапи: початково природничий та філологічний – ця пропозиція сприймалася усіма членами зібрання і не викликала заперечень. Щодо факультетів другої черги, то їх відкриття прямо пов'язувалося із специфікою місцевих обставин. При цьому як можливі варіанти І.М.Ганицьким пропонувалося відкриття торговельного, економічного, правничого, агрономічного або помологічного підрозділів. У свою чергу І.І.Огієнко висловився у тому сенсі, що переважне право вибору факультетів другої черги має належати міському самоврядному органу. І додав: “Що торкається богословського факультету, то відкриття його можливе як відділ на фільольогічнім факультеті, але останнє вирішення цієї справи треба відложити” [13].

Пропозиції, що лунали від учасників наради під час обговорення питання, вирізнялися значним розмаїттям. З-поміж них ідею про об'єктивну необхідність

функціонування богословського відділу активно підтримали О.М.Пашенко та К.Г.Солуха, котрі власне ініціювали університетський проект у Кам'янці-Подільському. Тому, коли справа дійшла до підсумкового голосування усі присутні одноставно висловилися на підтримку відкриття богословського відділу, хоча при цьому й зафіксували певне застереження: це мало статися після винесення позитивного рішення з цього питання самим духовенством та надання Церквою відповідної матеріальної допомоги [14]. Таким чином, побажання кам'янчан стали відомими в Міністерстві народної освіти.

Однак невдовзі стався державний переворот, внаслідок якого до влади прийшов П.П.Скоропадський. Нова адміністрація не відмовилася від ідеї творення національної вищої школи. Міністр освіти М.П.Василенко, намагаючись зберегти університет св. Володимира у старому форматі, цілком серйозно поставився до ідеї щодо зміни статусу Київського народного університету на державний та необхідності заснування українських вищих шкіл поза межами столиці, зокрема у Кам'янці-Подільському. Наполегливим лобістом останнього питання в урядових кабінетах виступав І.І.Огієнко [15], котрого рада лекторів КУНУ 22 травня 1918 р. обрала в.о. ректора майбутнього навчального закладу. Переконаючи очільника освітнього відомства, як з політичних мотивів, так і з вирішення суто освітніх завдань у важливості функціонування на західних теренах держави повноцінного вищого навчального закладу, Іван Іванович, очевидно, коли йшлося про структуру університету, наводив неспростовні аргументи на користь існування якщо не богословського підрозділу, то бодай теологічного відділу філологічного факультету [16].

Проте позитивне вирішення даного питання залежало не лише від доброї волі Міністерства народної освіти, а й від ставлення до нього інших державних та церковних інституцій: Міністерства ісповідань, а відтак й професорської Ради Київської духовної академії, митрополита Київського та власне самого гетьмана.

Подальший розвиток подій засвідчив, що офіційні репрезентанти цих відомств мали відмінне бачення шляхів розвитку богословської думки. Зокрема, як зазначав П.П.Скоропадський у своїх споминах, “було одне питання, в якому Антоній, по-моєму, був цілком правий. Він був проти богословських факультетів при наших університетах та вважав необхідним лише зосередити всі свої зусилля досягнути більш високого рівня серед студентства Духовної Академії. Я з ним згідний, що створення цих богословських факультетів за нашої сучасної розрухи в церковному житті передчасно, в усякому разі, якщо зовсім не зайве” [17]. Наразі слід відмити, що ні гетьман, ні митрополит не проявляли особливої активності у цьому питанні. Принаймні виявлені архівні документи не дають підстав стверджувати, що прибічники усталеної практики підготовки богословів якимись чином намагалися завадити відкриттю відповідних підрозділів у світських вищих навчальних закладах.

Натомість позиція міністра народної освіти М.П.Василенка та міністра ісповідань В.В.Зіньківського була концептуально іншою. Вона вирізнялася не лише прихильністю в ставленні до задекларованої ідеї, а й проявлялася у надмірній

активності та наполегливості з її реалізації. В той же час необхідно наголосити, що міністри по-різному вбачали систему підпорядкованості та контролю над богословськими факультетами. Як наслідок, ця проблематика стане чи не основним предметом неодноразових фахових обговорень.

На центральному рівні першим офіційне листування з даного питання започаткував М.П.Василенко. 27 травня 1918 р. він звернувся із спеціальним листом до В.В.Зінківського, в якому повідомив про намір освітнього відомства заснувати нові українські державні університети, зокрема в Кам'янці-Подільському. Микола Прокопович цікавився думкою міністерства культів й наразі різних верств духовенства на предмет можливого відкриття поряд із факультетами, що функціонували в Російських вищих навчальних закладах і богословського підрозділу, як це мало місце в західноєвропейській практиці. Засадничо М.П.Василенка цікавила відповідь на чотири принципових питання: “1) в якій формі взагалі і принципово бажано чи не бажано утворення на Україні теологічних факультетів; 2) який програм їх навчання і напрям їх діяльності був би найбільш приємним; 3) що могло би Міністерство Ісповідань взяти на себе в справі організації теологічного факультета у Кам'янці на Поділлі, де з осені відкривається Міністерством Освіти державного українського університету в складі поки що історико-філологічного та природничого факультетів; 4) наскільки духовенство м.Кам'янець, з ініціативи Міністерства Ісповідань пішло би назустріч відкриттю теологічного факультета, що воно принципово підтримувало місяць тому назад перед делегацією Міністерства Освіти, – отведенням помешкання духовної семінарії під пропонуємий теологічний факультет” [18].

За три дні Міністерство ісповідань, у свою чергу, з поміткою “терміново” звернулося до Ради Київської духовної академії з проханням розглянути по суті сформульовані освітянським відомством питання, зробивши свій мотивований висновок, та наразі делегувати трьох представників професорської корпорації навчального закладу до міністерства, аби спільно із співробітниками державної установи з'ясувати окремі деталі піднятих проблем та окреслити засоби до їх вирішення [19].

Обидва документи стали предметом спеціального обговорення на раді академії 7 червня 1918 р. Після тривалої дискусії усі наставники навчального закладу висловились за позитивне вирішення цього питання. Що прикметно, в ухвалі було зафіксовано дві присутні тези. По-перше, чітко вказано про бажаність відкриття підрозділу саме в Кам'янці-Подільському, а, по-друге, окремо застережено положення, що факультет має належати до православної конфесії. За умов врахування цієї позиції академія висловлювала готовність посилено сприяти у вирішенні організаційних питань, пов'язаних з реалізацією ідеї шляхом надання допомоги у виробленні програми викладання та рекомендацією фахових спеціалістів [20]. При цьому пропозиція доцента В.Белолікова про те, щоб богословські факультети знаходилися під наглядом Церкви більшістю голосів була відхилена [21].

9 червня 1918 р. ректор академії єпископ Василій підписав посвідчення, яким уповноважував професорів В.П.Рибінського, П.П.Кудрявцева та В.Д.Попова

бути представниками створеної при Міністерстві ісповідань комісії для вирішення питання про заснування богословських факультетів при університетах [22]. Водночас керівник духовного закладу повідомив В.В.Зіньківського про рішення академії щодо позитивного ставлення до питання відкриття богословських факультетів у світських установах та висловив готовність надати допомогу шляхом рекомендації фахових викладачів, виробленням навчальних програм та з інших питань [23].

12 червня 1918 р. при Міністерстві ісповідань відбулося досить важливе засідання за участі представників обох міністерств та Київської духовної академії. Нарада заслухала три комплекси питань. Перше з них стосувалося об'єктивної потреби, а відтак самої можливості заснування теологічних факультетів при університетах. Базово воно ґрунтувалось на аргументах, вироблених Радою Київської духовної академії та представників церковної громадськості і пояснювалось позитивною дією двоєдинних чинників: розвитком самої богословської науки та як “противага однобокому матеріалістичному напрямкові в науці та суспільній думці, і в решті – в цілях християнізації суспільства і задоволення релігійних прагнень та віковичних вимог Духа певної частини нашої університетської молоді” [24]. Поза цим, була висловлена надія на те, що студенти, які одержать вищу богословську освіту в університетах, хоча б частково стануть в ряди служителів Церкви. “А в широко освічених діячах на ниві Христової Церкви на Україні потреба тепер більша, ніж коли”, – авторитетно констатував Міністр ісповідань В.В.Зіньківський [25].

Друге важливе питання, яке потребувало dokonаної відповіді полягало у визначеності концептуальної конструкції богословських факультетів, а саме: чи мають вони бути інтерконфесійними, чи суто православними. Нарада визначилась на користь останніх, зауваживши при цьому, що “свобода університетського викладання зробить можливим поставити цій свободі тільки необхідні межі, які виходять з розуміння дійсно православного богослов'я; все ж те, що душить богословську думку, необхідно рахуватись з специфічним для Російських Духовних Академій вимогами традиційного освітлення теологічних питань, що не має жадної підстави в правдивім розумінні православ'я, – не буде мати місця в університетських викладах богословських дисциплін” [26].

З огляду на те, що Київській духовній академії від самого початку відводилася провідна роль у справі заснування богословських факультетів, нарада звернулася до професорів цього навчального закладу з проханням взяти під свою опіку почесну місію щодо вироблення навчальних програм богословських факультетів та відповідного розподілу наукових дисциплін поміж курсами [27].

Врешті на нараді постала ще одна делікатна проблема. Раді Київської духовної академії запропонували висловитись з велими принципового питання: „чи можливо заснувати теологічний факультет при Київському Університеті, і чи не пошкодить це існуванню Київської Духовної Академії” [28].

Про рішення першого спільного засідання В.В.Зіньківський повідомив окремим листом керівництву освітнього відомства. Таким чином питання набувало

додаткової значимості, ставало об'єктом уваги значно ширшого кола фахівців, причетних до розбудови національної вищої школи. Принаймні, в портфелі документів департаменту вищої школи, що готувались на розгляд спеціальної комісії В.І.Вернадського, перше засідання якої відбулося 20 червня 1918 р., із тринадцяти питань порядку денного значилася й справа про богословські факультети у зв'язку із організацією такого підрозділу в Кам'янці [29]. Однак воно таки не стало предметом детального обговорення, що в принципі й зрозуміло, адже поки що не була вирішена більш комплексна проблема щодо самої організації системи вищої школи в Україні.

Натомість рада Київської духовної академії на своєму засіданні 3 липня 1918 р. розглянула частину питань, доручених їй на нараді в Міністерстві ісповідань 12 червня. Передусім темою публічної дискусії стала найбільш принципова для духовного закладу проблема. Вона відносилася до можливості відкриття богословського факультету при Київському університеті св. Володимира. У результаті одинадцять членів ради висловились в негативному сенсі, а шість – підтримало дану ідею. Двоє професорів (П.Кудрявцев та А.Глаголев) від голосування утрималися, а член ради С.Остроумов висловив окрему думку: “Вважаю питання, винесене на голосування, цілковито не з'ясованим, а тому від голосування відмовляюся” [30]. Отже, відкриття богословського факультету у Києві визнали небажаним, доручивши скласти мотивовану відповідь Міністерству ісповідань спеціальній комісії у складі професора Н.Маккавейського та приват-доцента О.Лук'яненка [31]. Поряд із цим колективний орган утворив ще одну комісію, до якої увійшли ординарний професор В.Рибінський, екстраординарний професор В. Попов та приват-доценти О.Лук'яненко і Н.Бесарабов. Їй належало виробити детальну програму викладання на богословських факультетах. 5 липня 1918 р. про ухвалені рішення ректор академії єпископ Василій повідомив В.В.Зинківського [32].

Виконуючи дані доручення, обидві комісії спрацювали достатньо оперативно. Уже 13 липня 1918 р. підготовлені ними матеріали стали предметом спеціального обговорення на засіданні Ради академії.

Першим розглядався проект програми. Слід наголосити, що вона розроблялася адресно для богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету. На цьому етапі цей факт уже не піддавалося жодному сумніву ані членами комісії, ані Радою академії, хоча на ньому й продовжували наголошувати окремо [33].

Наразі думки різнилися з інших, не менш принципових питань. Зокрема, професор С.Голубев критично оцінив позицію комісії у визначеності богословських факультетів при університетах як суто православних. На його глибоке переконання, означені структурні підрозділи повинні були стати богословськими “у повному значенні цього слова, а не в обмежувальному – православними богословськими”. За наявності православних духовних академії в останніх особливий потреби не існувало. У той же час, констатував С.Голубев, комісія вочевидь ототожнювала богословські факультети з православними духовними

академіями, не беручи до уваги той факт, що завдання одних та інших, або точніше шляхи, якими вони торують до досягнення істини, не завжди співпадають. Професор визнавав, що перші у власних дослідженнях можуть ігнорувати керівництво Церкви у справах віри, а для других – це є обов'язковою нормою. При цьому він уточнював надто принциповий момент: “Я цим не хочу сказати, що богословські факультети за вказаної свободи мають бути розсадниками різних ересей. Поміж членів даних факультетів можуть знайтись і надто ревниві захисники православ'я, справжні сини Церкви православної; але не возбранно бути поруч з ними і свободолобивим вченим інших настроїв. Для Церкви Христової останні не становлять небезпеки: як правило, вони дають поштовхи рухам, що призводять до укріплення її засад, більшої її слави та могутності”.

Щобільше, на думку С.Голубєва, заснування при університетах богословських факультетів (за повної свободи викладання) має бути надто корисним і для самої православної Церкви з огляду, принаймні, на дві обставини: по-перше, це зніме з неї, а відтак з усієї православної спільноти підозру в тому, що начебто вона є противником вільних досліджень, а по-друге, це дасть можливість у найоптимальніший спосіб реалізувати настанови Всеукраїнського церковного собору про „поглиблення церковності в наших духовно-навчальних закладах, у тому числі й вищих, час для чого давно уже настав” [34].

Відмінні міркування висловив також професор М.Поснов. На його думку, представленою проекту не вистачало єдності основного принципу – звідси певна штучність, механічний його характер та вражаюча громіздкість. Він являв собою поєднання завдань щонайменше трьох факультетів – історико-філологічного, богословського та юридичного. У більш ширшому контексті даний проєкт виступав калкою академічного статуту. Але якщо змішаний характер навчальної частини в духовних академіях природно впливав із історичних обставин виникнення цих інституцій, коли з метою залучення тієї частини молоді, яка не проявляла особливого призвання до занять винятково богословськими науками, доводилось розширювати програму загальноосвітніми предметами за рахунок спеціально-богословських, то нагромадження різно-рідних предметів в світських вищих навчальних закладах лише мало призвести до “незрозумілого анахронізму” та “жалюгідного дилетантизму”. М.Поснов пропонував при формуванні богословських факультетів взяти за зразок європейський досвід, де вони отримали свою певність та завершеність. Заперечення проти наслідування практики західних факультетів як “інославно” не можна було визнати хоч скільки-небудь вагомим, оскільки даний елемент проявляв себе лише в характері та спрямованості, а не в сутності науки. Врешті, застосувати та адаптувати західні зразки мали люди, котрі повинні були добре розумітися “і в православ'ї, і в кривослов'ї”. Природно, що за такої філософії особисто М.Поснов виступав за інтерконфесійні богословські підрозділи [35].

Формулюючи власні пропозиції з обговорюваного питання, професор запропонував опертися на програму викладання Берлінського університету. Його

схема організації науки на богословському факультеті передбачала наявність трьох відділів: біблійно-екзегетичного (включав десять дисциплін і практичні заняття у новозавітних семінарах та особливі вправи з критики тексту), історичних наук (також десять дисциплін і гомілетичні та катехизисні вправи в практико-богословських семінарах), систематичних богословських наук (включав християнську догматику, християнську етику з історією, апологетичний нарис про особу Ісуса Христа, релігійну психологію та практичні заняття в систематичному богослов'ї).

Основна перевага цієї схеми, на думку М.Поснова, полягала в тому, що вона була позбавлена не властивих для неї елементів: у ній не було місця філософським наукам, громадянській історії та мовам: "...навіщо спеціальні кафедри і професора з філософії чи громадянської історії на богословському факультеті, коли за стіною, на історико-філологічному (по західному – філософському) факультеті професор вже читає лекції з даних наук", – задавався питанням професор. Між тим, у спеціальних своїх частинах М.Поснов допускав розширення програми до яких завгодно середніх курсів, в залежності від різних обставин [36].

Однак принципові зауваження обох колег залишилися без відповідної реакції.

Наступним питанням на засіданні ради розглядалася відповідь Міністерству ісповідань, підготовлена професором Н.Маккавейським та приват-доцентом О.Лук'яненко щодо можливості відкриття богословського факультету в університеті св. Володимира. Спершу, ніж сформулювати відповідь на цю проблему, автори коротко зупинилися на історичному значенні академії в житті України. За три сторіччя свого існування вона вписала багато сторінок, сповнених глибокого смислу та високого значення, в історію культури і освіти усієї Росії. Власне тут була колиска вищої освіти, тут сформувався центр для боротьби з католицизмом, протестантизмом та уніатством, тут працювали знані корифеї православної богословської думки. При цьому навчальний заклад завжди перебував у тісному зв'язку з народом, служив його інтересам, беручи участь у всіх знакових подіях його історії.

За наявності таких реалій академія "ясним поглядом зустрічає майбутнє" та жодним чином не хвилюється за своє подальше існування. Тим більше вона не очікує будь-яких проблем для себе у разі відкриття при університеті св. Володимира богословського факультету. Академія вітала б цей проект, якби в ньому була потреба. Але якраз цього, принаймні в сучасний момент, вона не бачила. Отже, не було жодних підстав для того, аби сумніватися у можливості духовної інституції своїми власними засобами забезпечити богословсько-навчальні запити української молоді. Як висновок із цих міркувань "Рада Київської Духовної Академії вимушена дати негативну відповідь на питання Міністерства ісповідань, визнаючи відкриття богословського факультету в Києві зайвим та небажаним" [37]. Більшістю голосів члени ради схвалили представлений текст та вирішили надіслати його духовному відомству Української держави [38].

Питання богословських факультетів постало у новому вимірі і в комісії В.І.Вернадського. У зв'язку з цим її голова 16 липня 1918 р. звернувся до В.В.Зінківського з проханням надіслати до департаменту вищої школи Міністерства

народної освіти напрацьовані матеріали, що мали принципове значення, зокрема програму богословських факультетів та висновки Міністра [39].

Відповідь В.В.Зіньківський підготував за три дні. 19 липня за його підписом на ім'я Володимира Івановича було спрямовано листа з роз'ясненням найбільш принципового питання, пов'язаного із заснуванням богословських факультетів. Воно стосувалося порядку контролю за науковою та навчальною діяльністю даних структурних підрозділів. Міністр ісповідань вважав за необхідне ще раз наголосити на тому факті, що в його розумінні "теологічні факультети мусять стати вищим розсадником теологічної науки в тім сталім змісті, характері та напрямку її, які виникають з розуміння православного богословія".

В.В.Зіньківський висловив побоювання, що зовсім вільний від обмежуючого церковного авторитету політ богословської думки міг стати джерелом релігійного вільнодумства та висвітлення наукових питань у неправославному напрямкові. Тому, на його думку, було б дуже прикро, коли б при заснуванні даних структурних підрозділів не було взято на увагу, окрім позитивних моментів, й те негативне значення, яке, наприклад, мали для протестантизму протестантські богословські факультети [40].

22 липня 1918 р. адміністрація Київської духовної академії направила до Міністерства ісповідань проект розподілу наукових дисциплін між курсами православних богословських факультетів, зокрема при Кам'янець-Подільському [41] та відповідь Ради щодо можливості відкриття даного структурного підрозділу в університеті св. Володимира [42].

Низка питань, які розглядалися на спеціальній нараді в Міністерстві ісповідань 26 липня, обговорювались винятково в контексті відкриття богословського факультету в Кам'янці-Подільському. В її роботі взяли участь Міністр ісповідань В.В.Зіньківський, Міністр народної освіти М.В.Василенко, представники освітнього відомства В.І.Вернадський та І.І.Огієнко, голова Ученого комітету при Міністерстві ісповідань П.П.Кудрявцев, члени цього комітету професори В.З.Завиткевич, О.М.Лук'яненко, Н.Ф.Мухін, В.Д.Попов, В.І.Екземплярський, відряджений до Міністерства ісповідань протоієрей П.Я.Светлов, професор В.П.Рибінський та товариш Міністра ісповідань К.К.Мирович.

Оголосивши засідання відкритим, В.В.Зіньківський сформулював порядок денний, який містив чотири групи питань: де відкривати богословські факультети – в Кам'янці, Києві чи іншому місті?; яким має бути навчальний план богословських факультетів?; як будуть їхні права?; хто має управляти богословськими факультетами – Міністерство народної освіти чи Міністерство ісповідань?

Як бачимо, незважаючи на те, що нарада присвячувалася заснуванню структурного підрозділу у місті над Смотричем, В.В.Зіньківський надав можливість ще раз обговорити це питання. Він запропонував розглянути його першим, застерігши при цьому, що в засіданні має відбутися лише обмін думками без можливості прийняття жодних рішень. Отже, неприховано кидається у вічі той факт, що В.В.Зіньківський не мав певності до якої думки остаточно пристануть учасники наради.

З інформацією про місце заснування богословських факультетів виступав голова Вченого комітету П.П.Кудрявцев. Він відразу зізнався, що у Вченому комітеті не було вироблено єдиного бачення. Прихильники однієї позиції наполягали на необхідності підтримки думки Ради Київської духовної академії про небажаність відкриття в сучасний момент богословського факультету в Києві, інші – навпаки, вказуючи на певну трудність заснування богословського факультету в Кам'янці-Подільському, схилились до думки про доцільність відкриття богословського факультету в столичному університеті св.Володимира. Однак обидві течії об'єднувала думка про своєчасність та бажаність заснування богословських факультетів.

Міністр народної освіти М.П.Василенко, розпочинаючи дискусію з даного питання, зазначив, що питання про заснування богословських факультетів вперше було сформульовано ним у контексті відкриття університету в Кам'янці. При цьому дана ідея витікала передусім із національно-політичних причин. Місто над Смотричем за своїм географічним становищем розташовувалося поблизу західного кордону, а відтак Поділля першочергово доводилося витримувати натиск унії та пов'язаних з нею засад денаціоналізації. Величезну роль у справі відторгнення цього натиску й повинен відіграти богословський факультет, який в очах православного населення Поділля та усієї України мав стати оплотом православної віри і національної ідеї.

Позицію Міністра народної освіти підтримала переважна більшість присутніх. У виступах професорів О.М.Лук'яненка, В.П.Рибінського, Н.Ф.Мухіна містилися цінні уточнення, що мали б сприятливо позначитися на заснуванні факультету в Кам'янці-Подільському. У цьому контексті знову наголошувалося на важливості географічного розташування міста, наявності достатньо підготовлених молодих викладацьких кадрів, готових їхати працювати на Поділля, сприяння існування факультету для підняття загального культурного рівня місцевого духовенства.

В обговоренні даного питання взяв участь і І.І.Огієнко. Його виступ містив інформацію з усіх проблемних моментів, що були окреслені на засіданні. Зокрема він повідомив, що в "Кам'янці приміщення для богословського факультету вже є. Національно-політичне ж значення відкриття богословського факультету саме в Кам'янці величезне, оскільки Поділля в протилежному разі чекає участь Холмщини" [43].

На користь Києва висловився лише протоієрей П.Я.Светлов. На його думку, відкриття богословського факультету в головному культурному центрі країни, де перебувала достатня кількість підготовлених кадрів, було цілком виправданим. Паралельне існування підрозділу поряд з Духовною академією не мало зашкодити останній, позаяк вона перебувала всередині Церкви, а богословські факультети нагомість виступали світською та вільною школою. У результаті обміну думками нарада прийшла до висновку, що відкриття богословського факультету з осені 1918 р. у м.Кам'янці-Подільському є можливим і не зустріне особливих ускладнень [44]. Засідання закрили, не розглянувши інших питань порядку денного.

30 липня 1918 р. відбулася чергова нарада в Міністерстві ісповідань, присвячена розглядові навчального плану богословського факультету в Кам'янці, виробленого Радою Київської духовної академії та погодженого Вченим комітетом. Як і на попередньому засіданні був присутнім міністр В.В.Зінківський, академік В.І.Вернадський, голова Вченого комітету П.П.Кудрявцев, професори В.З.Завітневич, О.М.Лук'яненко, Н.Ф.Мухін, В.Д.Попов, товариш міністра ісповідань К.К.Мирович, відряджений до Міністерства ісповідань протоієрей П.Я.Светлов та представник Духовної академії професор В.П.Рибінський.

Відкрив засідання В.В.Зінківський, котрий запропонував відразу заслухати доповідь голови Вченого комітету П.П.Кудрявцева. Останній повідомив, що в основу запропонованого навчального плану було покладено проект, розроблений для Духовних академії в Петрограді комісією з дванадцяти професорів за участі спеціально запрошених професорів Петроградського університету. Рада Київської духовної академії, обговоривши даний план, дещо скоригувала його, намагаючись увібрати все найкраще, що було в планах обох навчальних закладів.

Засадничими положеннями документу виступали наступні: по-перше, богословські факультети проектувалися переважно як наукові інституції, а, по-друге, усі предмети мали поділятися на загальнообов'язкові та групові. Студенти спочатку повинні були прослухати загальні курси, а потім простудіювати спеціальні дисципліни та відбути визначені практичні заняття. Загальнообов'язковими визнавалося сімнадцять предметів, решту розбили на п'ять груп.

Таким чином, на перший погляд, план виявився доволі завантаженим та багатопредметним, але, як наголошував П.П.Кудрявцев, для об'єктивних суджень з цього питання не можна концентруватися лише на складності його побудови. Необхідно спробувати увійти в становище студента, котрий вирішив вступити на богословський факультет. З цієї точки зору план, не порушуючи принципів наукової єдності та повноти, дає слухачам як широкі знання із загальноосвітніх предметів, так і надає можливість ґрунтовно вивчити ті предмети, до яких вони за своїми індивідуальними нахилами відчувають найбільший потяг.

З принциповою критикою запропонованого проекту навчального плану виступив протоієрей П.Я.Светлов. На його думку, документ був обтяжений багатопредметністю. Він виступив проти поділу предметів на п'ять груп, зауваживши, що існування в плані богословсько-словесного відділу не виправдовується необхідністю, оскільки даний підрозділ є майже тотожним слов'яно-російському відділу на історико-філологічному факультеті.

Услід за цим Міністр ісповідань сформулював чотири групи питань, які мали стати предметом спеціального обговорення та прийняття відповідних рішень. Це стосувалося, зокрема, кількості відділів; програми кожного з них; кількості професорських та доцентських кафедр; організації першого курсу. Після цього він залишив засідання, доручивши вести нараду професору П.П.Кудрявцеву.

Незважаючи на жваве обговорення та певну відмінність думок, з усіх обговорюваних питань вдалося ухвалити позитивні рішення. Була підтримана позиція щодо збереження в навчальному плані п'яти відділів та визначена їхня

предметна завантаженість. Встановлено для факультету 26 кафедр, з яких 20 професорських та 6 доцентських. На першому році навчання працювало мало розпочати шість професорів. Також на пропозицію В.І.Вернадського, Вченому комітету при Міністерстві ісповідань доручили скласти приблизний порядок курсів, якими мали розпочатись слухання [45].

3 серпня 1918 р. В.В.Зінківський спеціальним листом особисто подякував ректора академії єпископа Василя за виконану роботу, в якому, зокрема, зазначалося: “Вважаю приємною для себе повинністю висловити в Вашій Особі Раді Київської Духовної Академії свою глибоку подяку за ту щирість, з якою Рада Академії пішла на зустріч Міністерству Ісповідань в справі виробу програмів першого в нас теологічного факультету, та всім п.п. професорам, які брали участь у Комісії в цій справі та доложили свого педагогічного досвіду і своєї ерудиції задля успішного вирішення поставленого Комісії завдання” [46].

Слід відзначити, що Київська духовна академія і в подальшому намагалася допомагати в організації нового структурного підрозділу. На звернення І.І.Огієнка щодо пожертви бібліотеці Кам’янець-Подільського державного українського університету якомога більшої кількості книг, Рада академії підтримала це клопотання і виступила з пропозицією задовольнити його [47]. Також духовний навчальний заклад погодився допомогти й у питанні формування першого складу професорської корпорації богословського факультету [48].

У день урочистостей з нагоди відкриття вищої школи у Кам’янці-Подільському, що мало місце 22 жовтня 1918 р., Київську духовну академію представляв член Ради академії Н.П.Смирнов. Він зачитав послання, підписане ректором КДА єпископом Васиєм. У ньому, зокрема, йшлося про безпосередню участь академії в реалізації проекту із заснування богословського факультету: “Киевская академия столь долгое время несущая труд по распространению на родине высшего знания, искренно радуется учреждению нового светоча Украинской культуры, и в день открытия Каменец-Подольского Университета шлет ему свой привет и пожелания развития и процветания. Академия полна надежд, что в Новом Университете утвердится готовность беззаветно служить высшим запросам родной страны с ее богатой и прекрасной природою, великим историческим прошлым и обилием естественных богатств.

Академия чувствует себя связанною с Новым Университетом и особыми отношениями. Когда в соответствии с пожеланиями общества, решено было учредить при Каменец-Подольском Университете богословский факультет, Академия, радуясь новому труженнику в деле разработки богословской науки и признавая, что учреждение богословских факультетов содействует полноте и законности того круга знания, которому должна удовлетворять высшая школа, как universitas scientiarum по просьбе Министерства приняла на себя труд научного конструирования богословского факультета и распределения на нем предметов преподавания. Что выработала Академия путем длительного научно-педагогического опыта, то с великою радостью верила она своему собрату по разработке богословского ведения.

Культуру України Академія не может представить вне связи с верою православного народа, коей Академія служит уже четвертое столетие. Да возьмет же и крепко держит Новый Университет высокоподнятым национально-православное знание. И пусть благопожелания Киевской Академии, этой Матери многих школ и на Украине и по всей Руси, сопутствуют самой юной высшей школе Украины, и да станет Новый Университет истинною *alma mater* для своих питомцев” [49].

Хоча на відкритті Кам’янець-Подільського державного українського університету багато говорилося про новий структурний підрозділ як про доконаний факт, проте спеціальний закон, яким регламентувалася його діяльність гетьман П.П.Скоропадський підписав лише 20 листопада 1918 р. [50]. У цьому нормативному документі фіксувалася відповідь на усі суперечливі питання, які на попередньому етапі виступали предметом доволі гострих дискусій. Водночас документ став основою сталого розвитку теологічної освіти у світському навчальному закладі.

Таким чином, заснування Кам’янець-Подільського державного українського університету було позначено відкриттям у його структурі нового підрозділу – богословського факультету. Ініціатива місцевого громадянства, підтримана Міністерством народної освіти та Міністерством ісповідань, у дуже стислі строки була втілена у практичне життя. Вагому допомогу у реалізації цього проекту надала професорсько-викладацька корпорація Київської духовної академії. Незважаючи на почасті гострі дискусії навколо розв’язання проблемних питань, можна підставово стверджувати, що спеціальний закон увібрав у себе усі прогресивні норми, які відповідали європейській освітній практиці та сприяли духовному відродженню української нації.

Список використаних джерел і літератури

1. Ульяновський, В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навчальний посібник / В. І. Ульяновський. – К.: Либідь, 1997. – С. 191-198.
2. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко і підготовка богословів у Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920) / О. М. Завальнюк // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона Огієнка: Збірник доповідей та матеріалів / Упорядники: архієпископ Димитрій (Рудюк), В. Ляхоцький. – К.: Київська православна богословська академія УПЦ КП, 2007. – С. 67-75.
3. Завальнюк, О. М. Кам’янець-Подільський державний український університет і церковне відродження Поділля (1919–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне”. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, 2008. – С. 95-100.
4. Ульяновський, В. І. В.О.Біднов / В. І. Ульяновський // Український історичний журнал. – 1992. – № 10-11. – С. 80-94.

5. Завальнюк, О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 632 с.

6. Зінченко, А. Л. Благовістя національного духу (Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.) / А. Л. Зінченко. – К.: Освіта, 1993. – 256 с.

7. Ляхоцький, В. П. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.

8. Тимошик, М. С. “Лишуть навіки з чужиною...”. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови, 2000. – 548 с.

9. Тюрменко, І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / І. І. Тюрменко. – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1998. – 282 с.

10. Зваричук, Е. О. Богословський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету / Е. О. Зваричук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 105-110.

11. Баюк, М. І. Місце церковно-релігійної політики у процесах національно-культурного відродження Поділля в період УНР / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 335-346.

12. Адамський, В. Р. Доля професорсько-викладацького складу богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. Р. Адамський // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / Завальнюк О. М. (голова), Войтенко В. І. (співголова), Баженов Л. В. (відповідальний редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 437-444.

13. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф. Р. 582. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 3.

14. Там само.

15. Огієнко, І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва / І. Огієнко // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рятуння України / Упорядник, автор передмови і коментарів М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – С. 94.

16. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко і підготовка богословів ... / О. М. Завальнюк. – С. 67-68.

17. Скоропадський, П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський / Головний редактор Я. Пеленський. – К., Філадельфія, 1995. – С. 200.

18. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІА України). – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 4-4 зв.

19. Там само. – Арк. 6.

20. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 115-116.

21. Там само. – Арк. 116.

22. Там само. – Спр. 3998. – Арк. 10.

23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – Арк. 6.

24. Там само. – Арк. 5.

25. Там само.
26. Там само.
27. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 11.
28. Там само. – Арк. 11-11 зв.
29. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 329. – Арк. 18.
30. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3977. – Арк. 140.
31. Там само.
32. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – Арк. 7.
33. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3977. – Арк. 160.
34. Там само. – Спр. 3996. – Арк. 4-4 зв.
35. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 165-166.
36. Там само. – Арк. 166-167 зв.
37. Там само. – Спр. 3998. – Арк. 18-19.
38. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 154.
39. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – Арк. 8.
40. Там само. – Арк. 9-10.
41. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 14-17 зв.
42. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 409. – Арк. 5-5 зв.
43. Там само. – Спр. 265. – Арк. 16-25.
44. Там само. – Арк. 24.
45. Там само. – Арк. 28-29.
46. ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 2.
47. Там само. – Спр. 4001. – Арк. 2 зв.
48. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 67 зв.
49. Там само. – Спр. 4007. – Арк. 2.
50. Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вістник. – 1918. – 22 листопада.

Victor Adamskyj

The foundation of the Theological faculty of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University: concept and realization

The problem of foundation of Theological faculty of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University from the public articulation of the idea to signing by the hetman P.P.Skoropadskyi proper law has been studied in the article. The author analyses the works of the famous Ukrainian scientists, whose subject sphere is tangent to the study of the risen problem. The role of public organizations and famous in the region representatives of intelligentsia in the initiative advancement as for the foundation of theological department in the educational establishment of Podillia region has been shown. Apart the attention is concentrated on solving of a number of disputable questions, which had some representatives of the Ministry of People's Education and the Ministry of Confessions of Ukrainian state in the course of the project's realization, the attempt is made to describe in complex the approaches of both departments to the most important problems. In this context the activity of

administration and professorial and teaching staff of Kyiv Ecclesiastical Academy as for solving questions, which could help qualitative organization of educational process, in particular compiling the base variant of the curriculum has been analyzed. Historical importance of foundation of theological faculty in the structure of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University for the formation of higher theological education in Ukraine has been determined.

Keywords: Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, theological faculty, Ministry of Confessions, Ministry of People's Education, Council of Kyiv Ecclesiastical Academy, M.P.Vasylenko, V.V.Zinkivskyi, I.I.Ohiyenko.

В.Р.Адамский

**Основание богословского факультета
Каменец-Подольского государственного украинского университета:
замысел и реализация**

В статье рассматривается проблема основания богословского факультета Каменец-Подольского государственного украинского университета – от публичного озвучивания идеи до подписания соответствующего закона гетманом П.П.Скоропадским. Автором анализируются наработки известных украинских ученых, предметное поле которых касается рассмотрения поднятой проблемы. Показана роль общественных организаций и известных в крае представителей интеллигенции в продвижении инициативы по открытию теологического отделения в высшем учебном заведении на Подоллии. Отдельно уделяется внимание на решении ряда спорных вопросов, которые возникали у представителей Министерства народного образования и Министерства исповеданий Украинского государства в ходе реализации проекта. Предпринята попытка комплексно определить подходы обеих ведомств к их решению. В этом же контексте анализируется деятельность администрации и профессорско-преподавательского состава Киевской духовной академии по решению вопросов, которые должны были помочь качественной организации учебно-воспитательного процесса, в частности составление базового варианта учебного плана. Определена историческая значимость основания богословского факультета в структуре Каменец-Подольского государственного украинского университета для становления национального высшего теологического образования в Украине.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, богословский факультет, Министерство исповеданий, Министерство народного образования, Совет Киевской духовной академии, Н.П.Василенко, В.В.Зиньковский, И.И.Огиенко.

Одержано 3 червня 2014 року